ПІСЛЯ АВАРІЇ

І

Він дивився на засмаглу дівчину в голубому вбранні. Вона так і поривалася розв'язувати важливі життєві проблеми, які для нього вже не існували. В неї приємний, професійно різкуватий голос, її світле волосся зачесане назад, як у його дружини, хоча й не таке красиве. Із завченою усмішкою на обличчі вона глянула на нього й запитала: "Чому ви надасте перевагу: зуб-пій пасті чи порошку?" Він задумався, хоча думати тут не було над чим. Обоє вони — ця незнайома дівчина й чоловік, ввічливий і не знайомий сам собі, стояли у дворі на доглянутому, привітному зеленому газоні. В суботу після обіду крім нього, вдома нікого більш не було. Йому хотілося відповісти компліментом на її чарівну усмішку — може, й вона надає перевагу зубній пасті? У чому секрет її привабливості? Проте її усмішка не така вже й гарна, улеслива, та й годі. Він на мить уявив на її обличчі швидку хвилюючу усмішку своєї дружини і зразу втратив будь-який інтерес до незнайомки.

— Зубній пасті,— відповів він, пе знаючи до ладу, чи це так, хоча його відповідь і не була зовсім неправдива.

Вона щось позначила у блокноті. Ні, поважність справді їй не пасує. Життя — це жарт, якого вона пе розуміє.

— Скільки годин на тиждень ви дивитеся телевізор? Він уже видужував, але телевізор дивився мало.

Можна сказати, зовсім не дивився. Після того нещасливого випадку, що стався з ним самим, в автокатастрофу попав один із провідних політичних діячів

Америки, і всі телевізійні програми були забиті суворими иапівщирлми повідомленнями, уривками з кінохроніки минулих років, репортажами і здогадами, до яких йому не було ніякого діла. Живучи в приємному заціпенінні, він оддалнвся від життєвої суєти, і навіть "особиста" колекція платівок уже не цікавила його. Колекція була його "особиста", адже, як він розумів, вона належала йому н була наслідком багаторічного збирання, обміну, гонитви за раритетами, хоча він не міг згадати апі тих років, ані насолоди, що її він, очевидно, діставав колись від музики чи й від життя.

Із ввічливості він відповів їй усмішкою, якої заново навчився, наслідуючи своє усміхнене обличчя на фотографіях.

— Та, мабуть, годин з десять на тиждень.

— Лише десять? — перепитала дівчина розчаровано.

— Скоріше двадцять.

— Двадцять,— дівчина щось позначила у блокноті. Отак, поки віп поливав газон із шланга, захоплено

поглядаючи то на траву, то на дівчину, то на свіжопо-фарбовані будинки навпроти, дівчина машинально ставила свої запитання: "Ви курите? Скільки пачок на день? З фільтром чи без? Звичайні чи "королівського розміру?" Які передплачуєте журнали? Ваш автомобіль американського виробництва чи імпортний? Чи, може, у вас два автомобілі? Якої марки? Звичайні чи спортивні? Чи є у вашій машині кондиціонер повітря? Якщо ні, чи хотіли б ви його мати? Яке пиво вам більше до вподоби: у пляшках чи в бляшанках? Чи є у вас автоматичний відкривач консервів? Ви за, проти чи не маєте власної думки щодо війни у В'єтнамі?"

Перші запитання збентежили його, бо він не знав, як відповісти. Проте він мав досить делікатності, щоб не виказати паніки — навіщо лякати цю молоденьку особу? Дівчина років на п'ятнадцять молодша від нього, майже одного віку з ного дочкою. Тому він відпові-

де

дав повільно, серйозно, добираючи слова, які б міг, на його думку, сказати той, хто носив його ім'я — Девід Скотт. Він добирав відповіді, яких найбільше можна було сподіватися від власника іього будинку,— збудованого в колоніальному стилі, з фасадом, складеним із валунів,— від господаря чепурного й дорогого будинку. Зрештою, навіщо порушувати гармонію цього чудового червневого дня?

Хвилип через десять дівчина промовила:

— Щиро дякую.

— Чи... чи дійшли ви певних висновків?

— Ні, ми не робимо висновків,—дівчина зашарі-лась і притисла блокнот до грудей,— я хотіла сказати, ми — це такі люди, як я. Ми лише опитуємо населення.

— То ви не зробили ніяких висновків? — перепитав він, а серце в нього завмерло.

— А про які висновки ви хотіли б почути?

— Чи були мої відповіді хоч нормальні, переконливі?

Дівчина подивилася на нього підозріливо, хоча все ще усміхалася. Та навіщо порушувати спокій цього чудового дия? Отож він помахав дівчині

па прощання, усміхнувся, даючи їй зрозуміти, що не варто зважати на його запитання, і що вона тепер може йти далі, розпитувати його сусідів Делілло про зубну пасту...

— Щиро вам вдячна,— повторила дівчина. Неначе уві сні, він знову став поратися на газоні.

На цих кількох клаптиках трави вій почував себе безпечніше, ніж деінде. Полив кілька кущів з нового зеленого шланга. Чи це його шланг? Коли куплений? Кущі, посаджені іншим чоловіком, іншим, можливо, уявним, головою родини, були власне не його кущами, він лише доглядає їх до того часу, коли продасть будинок іншому голові родини, якому кортітиме швидше оселитися на цій чудовій зеленій вулиці. І чи не стане він сам тоді уявним? А може, він уже й зараз — вигадана особа?

О пів на третю повернулася від учителя музики дочка з віолончеллю у величезному запорошеному чорному футлярі. У неї був жалюгідний вигляд, наче в біженців военного часу, що тягнуться сільськими дорогами назустріч своїй принизливій долі. Його дочці лише тринадцять років. її звати Юніс, звичайно, Девідові не хотілося, щоб таке ім'я було в маленької дівчинки, але тепер вона вже виросла у справжню Юніс і щосуботи тягала віолончель на урок музики. Вона була здібна, однак весь час дратувалася через свої музичні заняття, худі ноги, материну забудькуватість і батькові незрозумілі страждання. Донька весело привіталася з ним.

— Ну, що сьогодні? — спитав він, як завжди. Ставши ще незграбнішою під ного уважним поглядом, мало не волочачи футляр по землі, дочка переставляла свої дев'яносто фунтів з ноги на ногу і вдавала, що думає над його запитанням. Вона була трохи збентежена, але чим? Чим? Може, його новою теніскою — надто новою ми надто жовтою? — надто яскравою для людини, що одужує.

— Та, знаєш, потихеньку посуваюсь,— відповіла нарешті.

У неї негарна постать і тут уже зауваженнями не зарадиш. Авжеж, ці йоги, точнісінько, мов сірнички. А чим батько зарадить їй? Він любить її, але не може по-справжньому бути впевненим у своїй любові. У Юніс іронічна посмішка від надміру відмінних оцінок і надто скупих розваг. Дочка глянула на нього замріяними темнпми очима і, здається, вибачила за те, що віп не любить її, за те, що забув про неї.

Хоч як прикро признаватись, але вій таки забув про неї.

Він страшенно зніяковів, коли йому сказали, що в нього е дочка. Дружина і'і тринадцятирічна дочка. І все? І ще багато дечого,— запевнили тоді його, розмовляючи чемно й розважливо, як розмовляють культурні люди; він сам років тридцять намагався говорити саме таким тоном, але потім забув про це. "Дочка? У мене дочка? Де? Хто?" — закричав він тоді майже істерично. Проте істерика минула.

Тепер він удома, в безпеці. І видужує. Після обіду, двічі на тиждень, він їздить автобусом на роботу, а невдовзі їздитиме туди тричі.

Щодо роботи, то тут він не забув нічого. Він пам'ятав небагато, але те, що залишилося в пам'яті — збереглося з найнезначнішими подробицями, хоча йому й здавалося, ніби він якимось чином успадкував пам'ять іншої людини. Девід повертався до життя, немов маленька ниточка, що її вплітають у яскравий килим зі складним барвистим візерунком. Йому подобався цей килим, і він непокоївся, яка ж буде його доля, доля цієї тоненької ниточки, що повільно міцніла й могла згодом знайти своє призначення... За кілька тижнів чи за кілька місяців? Коли він згадає нарешті, хто ж він насправді? Коли прокинеться і відчує, що знову повернувся у своє тіло, що ось він живе в собі, такий самий, який був завжди?

— Мати ще не повернулася? — спитала Юпіс.

— Скоро повернеться,— відповів він і йому здалося, що напруження та стурбованість перейшли з нього на відсутню дружину і дали йому спокій.

На самоті до нього знову почало підступати заціпеніння. Це було його єдине почуття, скоріше відсутність будь-яких почуттів, нервове напруження, болісне очікування емоцій, жаль за втраченими пристрастями, яких він уже не міг ясно собі уявити. Він знав, що любить дружину, однак не міг цього відчувати. Він захоплювався цією меткою, забудькуватою, заклопотаною жінкою, такою привабливою, що її врода примушувала дочку сором'язливо відступати на задній план. Обличчя в неї було, як у тих жінок, що він ними завжди милувався здаля, не сподіваючись на успіх. І все ж він скорив її. "Він" досяг цього років п'ятнадцять тому, але вже не пам'ятав, як і коли, і не міг пригадати, хоч як наполегливо напружував пам'ять,—ту невимовну радість, яку, мабуть, відчував тоді...

Вона приїхала своєю машиною. Всміхнулася і махнула йому рукою. Він помітив, що дружина зробила зачіску до суботнього вечора, припасши для нього море терпіння й любові, хоча вона й не потребує його — цього хворобливого спокійного чоловіка, з яким, виявляється, одружена.

— Я зустріла в місті Тоні Гарпера,— розповідала вона, дістаючи пакунки з заднього сидіння мангани,— він розпитував про тебе, пропонує якось зібратися нам усім... Він теж виглядає не зовсім здоровим.

Девід не пам'ятав Тоні Гарпера, хіба лише саме ім'я, обличчя, якісь нервові манери. Вони разом навчалися на юридичному факультеті в Мічманському університеті, але він не міг пригадати Тоні Гарпера. Усмішка дружини свідчила, що вона не помічає цього чи їй ніколи помічати. А можливо, вона вважає, що його одужання можна прискорити, якщо не дуже звертати увагу на незначні прояви хвороби.

— А де ти в місті ставила машину? — поцікавився він.

— У гаражі, в одному з тих місць, де, знаєш, їздять із поверха на поверх...

Його дивувала її впевненість. Він уже не водить автомобіля, а їздить автобусом, або дружина везе його, сама сівши за кермо. Але ж вона їздить скрізь і всюди: і в центр у години пік, і далеко за місто до своїх приятельок. Вона почуває себе як риба в воді і на дорозі, і біля телефону, і на обох поверхах їхнього великого будинку. Він ще гостріше відчував у собі порожнечу, коли опинився перед її впевненістю.

— Будь обережна, ці гаражі небезпечні,— зауважив він.

— Небезпечні? Чому?

— Хто-небудь може прокрастися за тобою до машини, адже там немає охорони. Розумієш? Я хочу, щоб ти остерігалася.

В її руках з'явилися різнобарвні пакунки — рожеві, ясно-зелені, жовті. Ці пакунки ховають у собі загадкові шовкові речі, пахощі, в які його не втаємничено. Вона сама знає, чого їй треба. І що де можна придбати. Після тієї катастрофи він уже нічого не пам'ятає; коли б він замислився над тим, які саме вживати слова, то взагалі міг би заціпеніти, мов німий. Катотонік. Він відчував, що на нього в майбутньому чекає і така доля, і прагнув уникнути її, намагався цікавитися чимось. Так він цікавився своїм газоном. Цікавився доньчиними уроками музики. Сьогодні ввечері до них у гості мали прийти друзі. Пара — їхні давні друзі, яких він майже пам'ятає. Давні друзі, нічого хвилюватися. Він цікавиться також донькою і дружиною, якої трохи побоюється. Тому він непокоївся, бо вона зупиняється в недоглянутих гаражах у центрі задушливого велелюдного міста.

— Я вже якось постою за себе,— відповіла дружина. Але її голос чомусь прозвучав непереконливо, винувато. Вона була майже його зросту. Йому здавалося, ніби після аварії він став нижчий, бо втрачав вагу, аж поки схуд настільки, що випиналися ребра. Напевно, вій і покоротшав на кілька сантиметрів, а чому б і ні? Все може бути. Його симпатична дружина, за якою він побивався і якої домігся, коли був іншим, молодшим і веселішим, похмуро розглядаючи ного, стояла навпроти, і, мабуть, думала про коптраст між його кістлявим осудливим обличчям і життєрадісним, повним сонця суботнім днем.

— Не завжди їм потрібна лише сумочка,—зауважив він, силкуючись пробитися крізь власне заціпеніння.— Часом вони шастають цілими ватагами, навіть підлітки, і ніхто не поквапиться тобі на допомогу, коли ти кричатимеш "рятуйте". Допомога прибуде згодом, коли хтось повідомить поліцію, але вже буде пізно...

— Буду обережніша.

— Так, прошу тебе. Будь обережна.

II

Поглянь! По трасі о п'ятій двадцять, після обіду, весняної середи мчить автомобіль на максимально дозволеній швидкості. Автомобіль чорний і дорогий, але дорогий не занадто. У чотирьох рядах машин він не привертає особливої уваги. Мчать малолітражки іі вантажні машини з саджанцями чи колодами та обрубаним гіллям, ваговози, навантажені легковими машинами, великі ясно-голубі треіілери з написами по боках "Акціонерне товариство Крізлера" — усі впевнено поспішають кому куди треба. За чотири хвилини їзди від місця зіткнення — пункту Х — чорну машину впевнено веде лисуватий чорнявий чоловік із приємним, нічим не примітним обличчям. Його мозок спокійно фіксує звичні, засмічепі папером і різними покидьками узбіччя, звичайні краєвиди, дорожні знаки й написи; а в сонному блакитному небі тануть сліди реактивних

літаків — йому завжди подобалися ці смуги білого туману в небесному просторі. Про що вони сповіщають? Сьогодні був непоганий день, і він, здається, не втомився, ніщо його не знервувало. Щось у його свідомості намагається розпростати крила, однак те "щось" може принести біль, тож він придушує ці спроби. Ніщо його не турбує. Він напевно знає, як їхати цією трасою, коли перейти в крайній правий ряд і коли з'їхати.

Свідомість йому застилає темна, м'якша від диму пелена, яка потім перетворюється на щось хрустке, схоже на воронове крило,— але він бореться з ним і не підкоряється.

О п'ятій двадцять одна він проїздить авеню під Кулі, не помітивши, що збільшив швидкість, в'їжджаючи в тінь від верхньої дороги. О п'ятій двадцять дві його увагу привертає машина, що стоїть на узбіччі траси: автомобіль має зловісний вигляд, а його задні крила вигнуті у формі плавців. На мить він відчув жаль до власника машини, якого, до речі, ніде не було видно. Потім співчуття зникло, покинутий автомобіль залишився позаду, а він упевнено мчав додому, пробиваючись крізь каламуть своєю дорогою машиною з легкістю, з якою, недбало вітаючись, розтинає повітря рука. Годинник на панелі показував п'ять двадцять три, і йому знічев'я подумалося: де-небудь, можливо, в ресторані "Притулок неспокійних", що невесело вдивляється в дорогу над пупктом Х, хтось похмуро бажає цьому місту згоріти дотла, бо в ньому надто гамірно, і планета тут найбільш змучена і вкрита кривавими виразками.

За кілька сот метрів від пункту Х з'явився, виблискуючи на сонці, голубий автомобіль з крилами-плав-цями. Звідки він узявся? Водій чорної машини помічає його, але на якусь мить, не більше, бо увагу відвертає багато інших речей...

Л все інше — це вже белетристика, бо в пам'яті нічого пе лишилося, про все інше розповіли, розтлумачили Девіду, і він повірив — так наче йому розповіли про Наполеона, чи Ісуса Христа, чи Юлія Цезаря, чи про збіднілі родини Озарків, чиї фотографії були поміщені в журналі "Лайф",

— як вірив у батьків своїх дідів, людей, які, мабуть, колись існували, але були поза межами реального світу, ікси, що їх треба було, мов аксіоми, брати на віру. Безперечно, ця белетристика була серйозніша, ніж вигадки романів чи легенди, але не набагато.

Чого ж тоді йому бракує? Точки зору. А чого не вистачає понад усе? Особистості. Тобто Душі.

Що ж трапилося в пункті Х, у цьому загадковому пункті Х? Навіть якби він ще раз проїхав до цього пункту, то все одпо пе побачив би там нічого незвичайного. Розташований у глухому провулку, відгороджений швидкісною дорогою, "Притулок неспокійних" дивився на все байдуже. Отже, немає жодного свідка цієї катастрофи. А з протилежного боку дороги — звичайна дротяна сітка, до якої поприлипали десятки пожовклих газетних сторінок, а далі — інша вулиця, на ній якісь занедбані крамниці й більш нічого — жодного свідка. Сам Девід теж ніякий не свідок. Він нічого не може посвідчити. Отож, коли б він повернувся туди, він би нічого не пригадав, усі докази давно зникли, їх немає. Рух поновився вже через п'ять хвилин. Навіть через дві. А якщо говорити точно, то він не припинявся взагалі, за винятком тих двох рядів, де сталося зіткнення. Просто рух дещо сповільнився, та й годі. Планета попливла в ту мить, як рука в чорній машині звично крутнула кермо,— чорпий і голубий автомобілі почали наближатися один до одного з дивовижною елегантністю — начебто цій пригоді передували десятки років старанного тренування — дві маленькі ниточки зійшлися нарешті в несамовитій веремії руху, і машини врізалися одна в одну, боками, їх сіпнуло, затрясло, потім вони розійшлись і розпалися... А що потім? Що сталося потім?

Чи була це звичайна аварія із пролиттям звичайної крові?

Він не напружувався, щоб силоміць витіснити катастрофу зі своєї пам'яті, бо це могло мати небезпечні наслідки. Всяке насильство небезпечне. І тому він намагався пригадати все, як було. Він знав, що постраждав—розтрощив собі череп, поламав ребра, мав багато

переломів, ран, подряпин. Усе це — на його власному тілі. Він знав також, що цілих двадцять хвилин, точно зафіксованих годинником його розбитої машини, лежав серед уламків, не втрачаючи свідомості, можливо, благаючи допомоги, а її все не було. Той, другий водій помер відразу. Та про це краще не думати. Але Девід не вмер, він двадцять хвилин стікав кров'ю під купою обгорілого металу, який доти був його машиною, лежав серед уламків дорогих пристроїв і порваної оббивки, а мимо мчали машини. Одначе цих двадцять хвилин він, мабуть, і не пам'ятає як слід.

Потім казатимуть: "Боже мій, двадцять хвилин! Це ж ганьба!" Інші пояснюватимуть: "Мабуть, телефонна лінія була зіпсовапа!" Та ці зойки нічого не прояснюють. Він не може пригадати цих двадцяти хвилин агонії, і тому, в певному розумінні, вони й не існують. Але насправді саме за ці двадцять хвилин він і помер.

Він думав про катастрофу, про ті "двадцять хвилин", намагаючись пригадати. Але не міг. Щось заважало. Він думав про себе, як про літературного персонажа, силкувався пригадати себе для того, щоб повернутися до життя. Як видобутися з цього нереального світу? Як пригадати себе? Що вдіяти, щоб урятуватися?

До лікарняного ліжка нерішуче підійшла дружина. З властивим природженій лицемірці прагненням до обману, вона завжди намагалася бути приязною. Він не пам'ятав її, та коли вона прийшла, слабкий тривожний спогад настроїв його на належний лад. Симпатична жіночка — жінка, яку хочеться здобути. Дружина дивилася на нього і, певно, уявляла таким, яким він був до аварії, адже його обличчя майже не постраждало — трохи бліда, шершава шкіра, темні запалі очі, над якими нависли душ брів, чорняве волосся, що вже поріділо па скронях і на маківці, так, це був її чоловік — проте в його уважному погляді не проглядало нічого, крім ввічливості. Поговорили про домівку, про родину. Про Юніс. Про друзів і іього роботу, про те, чи слід повідомити іього матір (стара забула про нього, отже, йому нічого докоряти собі тим, що забув її — стару жінку з дорогого притулку для самітніх) .

Напередодні його виходу з лікарні дружина поцікавилась:

— Отже, завтра повертаєшся додому? Він жахнувся:

— Додому?

— Авжеж, завтра ти ж повертаєшся додому?..

— Так.

— Я дуже рада.

Вони ніяково дивились одне на одного. Він подум-ки назвав її по імені: "Елейн",— але не був певний, що її так звати. Знав, що вони одружені вже чи не п'ятнадцять років, що в них є дочка і вони її люблять, як люблять дочок, що вони лежали разом довгі роки, спали і кохалися, мирно думали про своє кохання та про інші звичайні речі... Проте він не міг цьому повірити.

Його власне ім'я і прізвище — Девід Скотт. Особистий розпізнавальний браслет, зроблений з намистинок, допоміг йому не забути свого імені.

Тож він лежав удома на другому поверсі, набираючись сил у великій гарній спальні. Повинні ж десь існувати "його" сили, і їх треба було віднайти. Він відпочивав. Одужував. Він достеменно пам'ятав про цю спальню, але мав таке враження, ніби бачив її в кіно чи на фотографії. Коли Елейн, заохочуючи його до життя, починала говорити переконливим, дружнім тоном медсестри, Девід відповідав їй так, як і годиться відповідати чоловіку, що оклигує після жахливого удару, завданого його тілу й душі. Невже оте його затьмарення могло лишитися поза її увагою? Чи може, вона вдавала, ніби нічого не помічає? Він попросив альбом з фотографіями і цілими днями розглядав старі знімки, розуміючи, що йому треба все вивчити наново. Він дивився на

фотографії чоловіка, що начебто був не хто інший, як він сам. Та він і так знав, що це був він сам, бо на зворотному боці знімків напівзнайомим почерком Елейн було написано: "Девід, червень 1958 р."... "Девід, осінь 1961 р."... Девід, Девід, Девід... З більшою цікавістю він розглядав знімки малої Юніс. Якби набрати в руку цих знімків і рвучко розкрити віялом, мов карти, то можна було б побачити в русі, як росте дівча, швидко, мимоволі, втягнене в процес росту иекерова-ним механізмом м'язів і кісток. А ще цікавіші були фотокартки самої Елейн, цієї милої жіночки на ім'я Елейн, яка грає з подругою в теніс; Елейн у темному купальнику; вона не утрудняла себе надписуванням своїх фотознімків, для неї було досить зазначити: "Літо у Нантакеті, 1966 р.", а па деяких — "Елейп та Девід, одружені".

Ці фотознімки свідчили, що він був приємним, лагідним чоловіком, якого любили родина й друзі.

Друзі на фотографіях змінювались, одні поступалися місцем іншим, але всі вони мали вигляд привітних, добрих людей. Девід був вдячний своїм друзям, хоча їм і не пощастило пробудити його від сну. Він мав надію, що колись їм усім разом з Елейн поталанить, і вони повернуть його до життя.

Одного разу їй таки поталанило. Якось уранці він пригадав розмову, що відбулася між ними за два дні до катастрофи. Він прийшов додому по якісь документи, саме по обіді. Порпаючись у шухлядах свого столу, глянув у вікно і побачив її. Елейн поспішала до будинку. її весняне пальто було розстебнуте, волосся скуйовджене, а обличчя сяяло,— вона вже давно не з'являлася перед ним такою щасливою, і він рантом зрозумів: Елейн закохана. Девід зійшов на перший поверх. Вона відімкнула двері своїм ключем, а він стояв унизу, в напівтемній вітальні, очікуючи, коли вона ввійде в дім, і боячись її щастя. Вона здивувалася, побачивши його вдома. Девіду захотілося піти геть, уникнути її, але щось його зупинило...

Вона вмовляла його винити чашку кави і була така енергійна, збуджена та щаслива, що він не посмів заперечити; вони сіли за стіл на кухні, й Елейн призналася йому:

— Знасш, не можу нічого з собою вдіяти. Я закохалася. Я не хотіла цього.

Йому стало недобре, хоча він ще раніше розгадав її таємницю. Він не міг вимовити й слова.

— Прошу тебе, не зневажай мене. Ну, що я можу з цим вдіяти?

Елейн дихала часто, схвильовано. Вся пашіла завидним здоров'ям, а її тіло, обличчя виказували бажання, снагу, яких у нього вже не було. Вона мала його прізвище, мала все, що міг їй дати їхній шлюб, а проте в неї було ще й щось своє, таємне, чого Девід не здатний був їй запропонувати. Вона була непідвладна йому.

— Що ж ти збираєшся робити? — спитав він нарешті, з острахом чекаючи її відповіді.

— Мені треба вийти за нього заміж. Чи не могла б я... чи не могли б ми... Невже це так жахливо? Адже все одно тепер я тобі не потрібна, після всього цього? Ти, мабуть, хочеш розлучитися зі мною?

— А ти? Чого ти хочеш?

—— Я не знаю, чого хочу. Прошу, не зневажай мене. Так, я хочу одружитися з ним і не можу нічого вдіяти з собою, зі своїми почуттями.

Він отетеріло дивився на дружину. Вона здавалася йому чужою. Ось вона щось швидко й схвильовано говорить, нервово закурює сигарету, її щоки пашать, а блискучі очі виказують, яка гарна вона може бути з іншим — усе це приголомшило його, наче риси чужої людини. Йому

ніколи не заволодіти цією жінкою. Якщо десь у товаристві їм доведеться зустрітись, він хіба на кілька хвилин затримає її увагу й дістане в нагороду усмішку, оцю чарівну усмішку,— однак йому ніколи не пощастить утримати її біля себе.

— А хто він?

— Я ще не хотіла б казати тобі. Ну, будь ласка, зрозумій мене.

— Він одружений? Я його знаю?

— Авжеж, ти дуже добре знаєш його... він одружений... і має дітей... Пробач, я не знаю, як усе це сталося, проте вже нічого не можна змінити, ми чекали іі думали над цим цілий рік, але тут нічим не зарадиш—ми кохаємо одне одного. І я не знаходжу іншого пояснення, крім того, що...

— Ви закохані... Я розумію. Гадаю, що розумію,— проказав він повільно.

— Ти ненавидиш мене?

— Ні.

— Але що... що ти почуваєш? Як ставишся до цього? — І, занепокоєна ного мовчанкою, вона втупилася в нього, ніби вперше побачила.

— Я не почуваю нічого,— відповів він. Дивно, однак її признання мало для нього не тільки особисте, а значно ширше значення, воно було мов раптово розчахнуте вікно, за яким відкрилися первісні краєвиди, той світ, що містився поза сферою його впливу і не залежав від нього, не знав ніяких законів — непроникний, загадковий і страшний.

А через два дні, надвечір у середу, скоїлася його "катастрофа".

І тепер він розважно говорив їй про міські гаражі, про обережність.

— Ти ж знаєш, як залишають того, хто попав у біду,— додав він, натякаючи на свій випадок і намагаючись викликати в неї почуття власної провини. Вдягнена для суботньої поїздки по крамницях, жвава, довгонога, вона злякалася чогось похмурого в його очах. І він подумав, а чи згадує вона ту розмову, ту незабутню розмову, і чи знає, що він пам'ятає усе, чи, може, нічого не підозрює у своїй наївності. Девід був певен, що вона більш ніколи про це не заговорить. Отже, він міг не турбуватися, знаючи її доброту. Та чи ж була Елейн настільки відверта й чесна? У розмовах з друзями вона незмінно казала: "Я знаю, що мені треба побороти свою упередженість", або: "Ні, я нізащо не погоджуся з вами", хоча така її відвертість навряд чи подобалася співрозмовникам. А Девіда роки зробили потайливим і хитрим, він ніколи не ставав одкрито на чийсь бік, неохоче висловлював свою думку та й взагалі вважав таку річ, як власна думка, зайвою розкішшю.

Він взяв у неї кілька пакунків і заніс у дім, на кухню, де Юніс пила із склянки молоко. Елейн поскаржилася на безладдя в кімнаті Юніс, на пізню годину, пе забувши водночас спритними, швидкими пальцями відкинути з очей пасмо волосся.

— Ніхто не дзвонив, не заходив?

Девід чув, як дзвонив телефон, але не мав сили підійти й відповісти. І тому лише повідомив:

— Приходила якась дівчина, брала інтерв'ю, чергове вивчення уподобань покупців. Відповідав на ось такі запитання: "Чи є у вас автоматична відкривач-ка для банок?"

— І що ж ти сказав? — весело запитала Елейн жартома.

— Сказав, що е.

Вона засміялася і підійшла до раковини, біля якої на стіні була приладнана автоматична відкривачка.

— Ось вона, ти ж пам'ятаєш,— тільки ми ніколи не користувалися нею, бо вона поламана.

— Я пам'ятаю це дуже добре,— сказав він, ніяково, силувано усміхаючись.

— А в цій шафі,— вела вона далі, висуваючи шухляду,— у нас ціла колекція всіляких відкрива-чок — ось ця теж поламана, оцю я купила на тому тижні, але оця, дарма що старомодна, і навіть оцей старий ключ до пляшок — відкривають пляшки найкраще.

Вона показала йому невеличкий іржавий ключ для пляшок, завдовжки три чи чотири дюйми. Він не впізнав жодної з цих речей, однак його зацікавила їхня форма. Такі самі речі — відкривачки для пляшок і консервних банок усіх систем — хитромудрі й прості, поламані, іржаві, новенькі й з гарантією, невживані, ручні й електричні — саме такі речі були в усіх власників будинків по всій цій вулиці, скрізь у цьому зеленому куточку, по всій країні. Та й сама ця їхня шафа, начипена подібним невинним мотлохом, була цілком американська і свідчила про те, що її власник — нормальний американець.

— Добре, що ти цс пам'ятаєш,— сказала Елейн. Вона щасливо дісталася додому, обминула всі небезпеки міста й швидкісної автотраси, приїхала додому, до нього з дочкою, щоб і вони почували себе в безпеці. Тут він згадав, що Елейн утрачена для нього, і враз ним заволоділа порожнеча, яку він весь час відчував у собі. Ця порожнеча лежала десь під серцем, як балон стисненого холодного повітря. Мабуть, у цьому місці була його душа, поки він її не втратив.

IV

— А тепер уже розпродають і спеціальні прапори — прапори на випадок убивства,— провадив їхній друг Тейлор.— Весь секрет цих прапорів у тому, що їх можна спускати шнуром до половини щогли. Я бачив їх у магазині дешевих товарів.

На обличчі у Тейлора застигла іронічна, безпорадна посмішка, та сама інтелігентна посмішка, з якою він говорив про смішні або невиправні речі, такі, як убивства американських політичних діячів чи становище середнього класу. Тейлор мав успадкований від батька власний бізнес у торгівлі нерухомим майном і безпорадно стежив, як той бізнес танув у нього в руках, розлазився по швах, незважаючи на його, Тейлора, надзвичайний розум і гарну зовнішність.

Бренда, спокійна, лагідна жінка, слухала свого чоловіка із звичайною усмішкою, вона була, як інколи полюбляла казати на її захист Елейн, солідна чуйна жінка, і саме для Тейлора. Девід прислухався до розмови. Він намагався збагнути, що стояло за словами, але не міг уловити суті. Тейлор і Бренда Макінтай були їхні давні друзі — вони потоваришували років десять тому, в ті прості й добрі часи, коли Девідова зоря ще сходила, а Тейлорова ще не почала заходити.

Між Елеіін і Брепдою зав'язалася дружба — загадкова, як і всяка дружба між жінками, бо що спільного мали Бренда з ніжною усмішкою і Елейн із колючим насмішкуватим поглядом?

— Мабуть, цивілізація доходить свого кінця,— зауважила Елейн.— Не можуть же люди, які пророкують кінець, увесь час помилятись. Адже існували в минулому останні покоління, кіпчались епохи, були й будуть останні мешканці своїх світів, хіба ж не так?

Вони сміялися з її серйозного тону, однак Елейн не відступала. Вона так глянула на Тейлора, що Девід на якусь мить навіть подумав: "Може, він?" — але тут-таки відкинув це малоймовірне припущення.

— Ніхто не хоче думати про кінець,— зауважив Девід.— Про це говорять тільки щоб поговорити, та й годі. Але піхто не готовий до справжнього кінця, бо ще не досяг свого і все ще прагне...

— Чого прагне? — поцікавилася Бренда.

— Жити. Пробудитися. Хто може подумати, що вже час розлучатися з життям, якщо життя тільки-но розпочалося?

Хоча вітальня була чималенька, вони сиділи щільним гурточком.

Елейн поводилась агресивно, сперечалася, сиділа, підібгавши під себе довгі ноги, була водночас і войовнича, і по-жіночому приваблива. їй ніхто не дав би її тридцяти чотирьох років. Девід розумів, що в його становищі йому б треба більше говорити, бути сердечним із цими людьми, зближувати їх, підтримувати. Його друзі — а йому хотілося вважати їх друзями і бути вдячним їм за те, що вони е,— завтра розмовлятимуть про нього з іншими друзями і казатимуть, що Девід усе ще не одужав, або що вони непокояться за нього. Він допив зі своєї склянки. Багато він п'є

чи, може, мало? Чи не замислюються вони над тим, чому він зараз не п'є стільки, як раніше пив той колишній, життєрадісний Дсвід-рогоносець, а, може, їм цікаво, чого це він отак напивається? Девід ліниво подумав про тих, хто нліткує про нього — про секретарок у своїй конторі, своїх компаньйонів, їхніх дружин, своїх приятелів — їм більш нічого не лишається, як теревенити про нього, розбираючи кожну рисочку його вдачі, спостерігаючи, як невдало він намагається видати себе за того, іншого Девіда. Одначе тепер Бренда й Тейлор надто

розпалилися. Бренда говорить, а Тейлор намагається відвернути від неї увагу присутніх.

— Ні, будь ласка, дозволь, я хочу розповісти Елейн,— наполягала Бренда,— у неї в самої є дочка, і вона знає...

— Навіщо ти почала про це?

— Елейп і Девід можуть порадити нам. Мені зовсім байдуже, чи ще хтось знатиме, чи ні. Мені нічого приховувати.

Бренда нахилилася, щоб розказати свою таємницю Елейн, яка завтра вранці напевне побіжить переповідати всім підряд.

— Ну що робити з Джуді? її спіймали — крала в магазині. Мені довелося йти в магазин "Стейнбокс" і розмовляти з директором. Як вам це подобається? І це в її п'ятнадцять років! Ми ж їй даємо гроші, а вона йде в магазин і тягне...

у — А що вона взяла? — поцікавилась Елейн. * — Яке це має значення, що саме вона поцупила,— втрутився Тейлор.

— Якісь панчішки. Лише тому, що вони лежали на прилавку. Вона могла б потягти що завгодно. Так вона заявила мені,— бідкалася Бренда.

Було вже пізно. Бренда п'яно н самовдоволено посміхалася. Девіду раптом спало на думку, що, можім

ливо, досі ніколи пс бачив цієї жінки. Л може, вони всі взагалі не знають одне одного. Стежачи за Брен-дою, наляканий тим, що вона виказала таку особисту таємницю, він подумав, а чи не краще б йому триматись далі від усього цього. Поки'ще не пізно і ще не так багато розказано секретів, які могли б навіки зв'язати їх чотирьох...

— Мені прикро чути все це,— промовила Елейн.

— Так, це... це неприємна штука,— докинув Девід.

— Що ж, тепер це не диво. Буває. І не лише з Джуді. Таких випадків скільки завгодно і ніхто не знає, що робити.

— А ти що зробила? — поцікавилась Елейн.

— Кажу ж вам, ніхто не знає, як поводитись у такому випадку. Говорила я з нею. Вона пообіцяла, що більше не буде, тільки й того. Нічого не лишається, як повірити їй. Те саме зробив і Тейлор. Хіба є якийсь інший вихід?

— А Юніс що утнула,— почала Елейн, і Девід з острахом чекав продовження, він не пам'ятав нічого такого про дочку, ніякої неприємності.— Подруга запросила на свій день народження її та ще з десяток дівчаток. Вона залишила свою сумку разом з пальтом нагорі, у спальні тієї дівчини. А коли вже збиралася додому, побачила, що хтось витяг із сумочки гроші. Та вона побоялася сказати подрузі чи її матері тому... тому, що боялась...

— Чого? — подав голос Тейлор.

— Що її більше не запросять туди, так мені здається.

— Невже?

— А може, боялася втратити друзів. Чи боялася поскаржитись, зчипити переполох,— вела далі Елейн, яка, здавалося, не знала, куди подітися від сорому. Вона була приголомшена доньчиною слабкістю, і Тейлор погладив їй руку — щоб підтримати. В цю мить Девід згадав про жінчиного коханця, її таємного другого чоловіка, кращого і наполегливішого за нього, Девіда.

— Що ж... не забувай, яка ти сама була в її віці,— зауважила Бренда.

Тейлор прптис до вуст руку Елейн і поцілував.

— Ти занадто вимоглива. Це ти, ти надто багато вимагаєш від людей,— ніжпо промовив він.

Девід бачив цих людей, які мали відношення до його долі, наче крізь туман чи на фотографії. Завдяки їм він міг пізнати себе. Хоча пізнавання самого себе було якось пов'язане із зіткненням двох автомобілів, з тоннами сталі, з пульсуючим болем двадцяти-хвилинного конання на узбіччі дороги серед решток машин і годиною чекання в приймальні невідкладної допомоги гомінкої лікарні: воно мало багато спільного з пізнаванням дочки, з її передчасним безталанням і лякливістю, рисами, які вона успадкувала від нього. Йому знову пригадувалася дружина — такою, якою вона постала перед ним кілька тижнів тому, коли схвильована, щаслива зізналася йому в прекрасних почуттях, яких він уже ніколи не збудить у ній. Девід притис долоні до лоба, марно намагаючись зрозуміти, хто ці люди. Хто ця жінка, що тепер так багато важить у його житті? Тепер не лише його власна душа зробилася непроникною, втраченою — незбагненними стали й душі людей, яких він любив, яким вірив і гадав, що знає їх... А за ними — туманні душі людей, відомих тільки з екранів телевізорів чи газетних фотографій, монументальні постаті славетних і горезвісних — невиразні шматочки існувань, загадкові, як і його власне минуле.

—— Я читала в журналі про клуби підлітків, де це було? Ага, в Сакраменто,— скрушно повідомила Бренда притишеним голосом, неначе ті підлітки могли підслуховувати її,— боже мій, ви пе повірите...

Девід підвівся. Показав жестом, що хоче наповнити свою склянку.

— Візьми й мою,—попросив Тейлор. Девід узяв склянки й пішов у кухню, де почував себе безпечно, бо кухня здавалася трохи знайомою.

Сів. Потім рвучко підвівся і заходив коло чистого-чистого бару, вистукуючи по ньому суглобами пальців. Хотів би він знати, хто він насправді і в яку країну потрапив. Це правда, він жонатий,— він міг підтвердити це свідоцтвом про шлюб,— йому належить цей будинок (за нього ще треба виплатити десять тисяч доларів позики), і він був причетний до появи дочки на світ, хоча не знав до пуття, що ж це означає,— отже, отже, не може бути ніяких сумнівів, він таки має якусь особистість. Але яка вона, та особистість? Усе тіло немов паралізоване величезним шприцом зубного лікаря, який вливає забуття і німоту йому в хребет.

Девід спинився і якусь хвилю вивчав спеції, які зібрала дружина. Колись вона брала уроки кулінарії — кілька років захоплювалася господарством, будинком, сім'єю, а потім ураз перекинулася на зовнішній світ, зацікавилась інтелектуально-суспільними проблемами, такими, як спільне навчання в школах та реформа виборчої системи, але свого часу вона зібрала чимало спецій, усі вони стояли в однакових зелених слоїках — петрушка, гвоздика, імбир, мускатний горіх, навіть білий перець, навіть шафран. Він відчув, як у ньому щось напружується, хоче випростатися, розгорнути крила. Те "щось" так прагнуло волі! Девід обперся об бар і стиснув руками голову. Чи не божеволіє він часом? Він такий забарний, можпа з глузду з'їхати. ' Тільки позавчора вбили Кеннеді, другого Кеннеді, вистрелили в потилицю і вбили, а Девідове життя такс ж безглузде, як і те вбивство. Він міг би й сам натиснути на курок, якби була певність. Якби ніхто не заважав, ніхто не бачив...

На кухонному барі, вимитому до лиску, лежав ключ до пляшок, тон самий, що Елейн сьогодні показувала йому так, ніби це було щось надзвичайно важливе. Він узяв його в руки. Навколо валялись залізні кришечки від пляшок із гіркуватим лимонадом. Це одна з найдешевших відкривачок, такі продають за десять центів або роздають заради реклами... Вона заіржавіла, й можна було прочитати лише частину напису: "Фірма Гамм... З краю небесно-блакитиих вод..." З одного краю відкривачка була дуже гостра, Девід випробував її на великому пальці.

Дуже гостра. Цього б напевно вистачило, щоб розбудити його. Девід, уже думаючи про щось інше, натис гострим краєм на зап'ястя лівої руки. Усе своє життя він був упевнений в собі, ніколи нічого не забував, починаючи зі свого імені. Нічого не проґавив і все-таки проґавив усе. В нього були чітко виражені почуття — любов і ненависть — ці почуття опановували його, робили кращим, як це було у випадку з дружиною, або виправдували погані вчинки, подібно до того, як почуттями виправдовували, скажімо, вбивцю Кеннеді та інших убивць. Але все це тепер не мало ніякісінького значення. Почуття згасли, а подій він уже не міг пригадати — то з якого краю братися йому до цієї головоломки? Девід подивився на брудну відкривачку і подумав, чи не має ось ця нікчемна річ своєї душі, певного центру тяжіння.

— Що сталося? Що ти тут робиш?

Елейн дивилася на нього широко розплющеними очима. Голос у неї був стривожений. Піт блищав крапельками на її чистому, гарному чолі, вона була схвильована — чи то розмовою про дітей, чи то поведінкою свого дивакуватого чоловіка. Елейн глянула на відкривачку в його руках. Може, вона думає, що він три-

мас цю річ як зброю? Або приготував їй несподіванку — візьме й поскородить їй шкіру на щоці? Девід здригнувся від цієї думки.

— Що ти тут робиш? Я думала, ти скоро повернешся. Мені здалося, тії погано почуваєш себе.

Вона поклала руку йому на лікоть. Девіду знову згадалося, що у відкривачки дуже гострий кіпець...

— Прошу тебе, дуже прошу, тримайся,— вона подивилася йому в очі. Якусь мить він стояв незворушний, заглиблений у свої думки. А потім стиснув чоло долонями.

— Ти не покинеш мене?

— Ні.

— Ніколи не залишиш мене? — по його обличчю котився піт. Вона обняла його.

— Ніколи не залишу. Прошу тебе, не думай про це. Вона говорила лагідно, але й переконливо, неначе

давала прилюдну обіцянку, виголошувала клятву вірності. Девід відчув слабість і полегшення, однак йому не було соромно. Почуттів не було. Події не згадувалися. А може, дружина й не зраджувала ніколи, може, він усе це вигадав? Він досі ще не видужав, і люди повинні зважати на це.